

ΝΙΚΟΣ Κ. ΨΗΜΜΕΝΟΣ

Η ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΜΕΘΟΔΙΟΥ ΑΝΘΡΑΚΙΤΗ
«ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΑΡΧΟΝΤΑΣ ΤΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ»
ΩΣ ΙΣΤΟΡΙΚΟΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΜΑΡΤΥΡΙΑ

Στὴν ἔρευνα τῶν προβλημάτων τῆς νεοελληνικῆς σκέψης καμία ὁμολογουμένως ἔκδοση φιλοσοφικοῦ κειμένου δὲν προκάλεσε τὸ ἐνδιαφέρον τῆς ἐπιστημονικῆς κοινότητος τῶν ἱστορικῶν τῆς νεώτερης γραμματείας μας τόσο ὅσο ἡ ἔκδοσις τὸ 1955 ἀπὸ τὸν Ἄλκη Ἀγγέλου τοῦ «ἴσου τῆς ἐπιστολῆς Μεθοδίου πρὸς τοὺς ἄρχοντας τῶν Ἰωαννίνων»¹, τὸν κεντρικὸ ἀξίονα τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ σαφῶς ἡ ἐκ μέρους τῶν φιλοσόφων ἀμφισβήτηση τοῦ δικαίωματος τῆς Ἐκκλησίας νὰ παρεμβαίνει στὸ ἔργο τους. Στούς λόγους, πού συνέδραμν βέβαια κατὰ πολὺ στὴν πρόκληση τοῦ αὐξημένου αὐτοῦ ἐνδιαφέροντος, ὀφείλει κανεὶς νὰ προσμετρήσει ἀσφαλῶς καὶ τὴ συγκίνηση, πού ὡς ἓν σημεῖο δικαιολογημένα δημιουργεῖ στὸν καθένα μας τὸ πρῶτο μετὰ ἀπὸ δύομισι περίπου αἰῶνες ἀκουσμὰ τῆς μὴ λογοκριμένης, ἀκριβέστερα: τῆς μὴ αὐτολογοκριμένης φωνῆς ἑνὸς ἱερομονάχου καὶ διδασκάλου φιλοσοφικῶν μαθημάτων, πού ἀπὸ τὴν ἀναγνωρισμένη καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιο ἐπίσημη ἐξουσία τοῦ Γένους τῆς ἐποχῆς του εἶχε καταδικαστεῖ γιὰ πάντῃ νὰ σιωπῆσει ὄχι μόνον ὡς τυφλὸς «ἐν φιλοσοφίᾳ ἅμα τε καὶ τῇ Ἱερᾷ θεολογίᾳ», ἀλλὰ καὶ ὡς «ἀληθῆριος» καὶ ὡς «τῷ ὄντι ἀναίσθητος καὶ φρενοβλαβέστατος»². Ὅταν μάλιστα ἡ ἀνάγνωσις τῆς ἐπιστολῆς μᾶς

1. Πρβλ. Ἄλκη Ἀγγέλου, *Ἡ δίκη τοῦ Μεθοδίου Ἀνθρακίτη* - (*Ὅπως τὴν ἀφηγεῖται ὁ ἴδιος*) στὸ *Ἀφιέρωμα εἰς τὴν Ἠπειρον εἰς μνήμην Χρίστου Σούλη*, Ἀθήνα 1955, σσ. 170-173, καὶ στὸν τόμο μελετημάτων τοῦ ἴδιου ἐρευνητῆ *Τῶν φάτων* - *Ὅψεις τοῦ νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ*, ἐκδ. «Ἑρμῆς», Νεοελληνικά μελετήματα - νέα σειρά ἀρ. 9, Ἀθήνα 1988, σσ. 25-28 (οἱ παραπομπές στὸν τόμο αὐτὸν θὰ ἀναγράφονται στὸ ἐξῆς ἐντὸς παρενθέσεων). Ἡ ἐπιστολὴ ἀναδημοσιεύτηκε ἀπὸ τὴν Μαρία Γιαννακοῦ στὸ βιβλίο *τῆς Μεθόδου Ἀνθρακίτη, χ.τ., χ.χ. καὶ χωρὶς σελιδαρίθμηση, καὶ ἀπὸ τὸν Νίκο Κ. Ψημμένο στὸ παράρτημα τοῦ ἔργου τοῦ Ἡ ἐλληνικὴ φιλοσοφία ἀπὸ τὸ 1453 ὡς τὸ 1821 - Ἀθολογία κειμένων με ἐισαγωγή καὶ σχόλια, τόμος Β΄: Ἡ ἐπικράτηση τῆς νεωτερικῆς φιλοσοφίας - Μετακορυφαϊκὴ περίοδος, ἐκδ. «Γνώσις», Ἀθήνα 1989, σσ. 446-450.*

2. Ἀπὸ τὴν καταδικαστικὴν γὰ τὸν Ἀνθρακίτη ἀπόφασιν τοῦ Συνοδικοῦ δικαστηρίου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Πρβλ. Νικολάου Ι. Πανταζοπούλου (σὲ συνεργασία μετὰ τὴν Δέσποινα Τσοῦρα - Παπαστάθη), *Κώδιξ Μητροπόλεως Σισανίου καὶ Σιατίστης*

ἀποκαλύπτει ὅτι τελικὰ δὲν πρόκειται ἀπλῶς γιὰ τῆ φωνῆ τοῦ Μεθοδίου Ἀνθρακίτη (Καμινιά ἢ Καμινιά καὶ ἀπὸ τὸ ἔτος 1947 Ἀνθρακίτης Ζαγορίου 1660 - Γιάννινα πρὶν ἀπὸ τὸ 1749), ἀλλὰ γιὰ μία κραυγὴ τῆς ἀπόγνωσῆς του, στὴν ὁποία τὸν ὀδήγησαν τὸν Αὐγούστο τοῦ 1723 τὰ ἔσα ἀκολούθησαν τὴν ἐκδοσὴ τῆς ἀπόφασης τοῦ Συνοδικοῦ δικαστηρίου τοῦ Οἴκου-μενικοῦ Πατριαρχείου νὰ μὴν ἔχει ἀᾶδειαν... Ἱερατικὴν ἐνδυσθῆναι στολήν, καὶ Ἱερατικὸν τι ἐκτελέσαι ὑποῦργημα», νὰ μὴ διδάσκει πιά καὶ νὰ μὴν παραδίδει «ὅλως μαθήματα οὔτε φιλοσοφικά, οὔτε θεολογικά»¹, τότε ἡ περιπτώσή του παύει νὰ ἀποτελεῖ προνόμιο τῆς ἐρευνητικῆς περιέργειας τῶν ἱστορικῶν τῆς νεώτερης γραμματειαῖας μας καὶ τείνει νὰ ἀπασχολῆσει κάθε σκεπτόμενο καὶ ἐπομένως ἄκρως εὐαίσθητο σὲ ζητήματα τῆς πνευματικῆς ἐλευθερίας ἀνθρώπο.

Ὡστόσο, τὰ ὁποιαδήποτε συναισθήματα, πὺ χωρὶς ἴσως ἀμφιβολία σ' ὅλους μας δημιουργεῖ καὶ μόνο τὸ ἄκουσμα τῆς κραυγῆς τοῦ Ἀνθρακίτη στὴν ἐπιστολὴ πὺ τρεῖς καὶ πλέον μῆνες μετὰ τὴν καταδίκη του ἔστειλε πρὸς τοὺς Γιαννιωτὲς ἄρχοντες² ἀπὸ τὴν ἀνήλιον Γούβαν τὴν ἐν Κωνσταντινίου»³, ὅπου ἀπὸ φόβο μήπως ἐξορισθεῖ «ἐκρυβήθη», ὅπως γράφει, καὶ παρέμεινε «κεκλεισμένος εἰς οἶκον ἀπόκρυφον ταλαιπωρούμενος»⁴, ἀκολουθεῖ κατὰ κανόνα ἢ, ἔστω, ὀφείλει νὰ ἀκολουθήσει ἡ προσεκτικὴ μελέτη καὶ ἡ κατὰ τὸ δυνατὸν πλήρης ἀξιοποίηση στὴν ἐρευνα τῆς ἱστορίας τῆς νεοελληνικῆς προπάντων σκέψης ὅλων τῶν πολυτίμων πληροφοριῶν, πὺ στὸ πηγαῖο ξέσπασμα τῆς ἀγανάκτησῆς του κατέγραψε ὁ κατὰ τὰ ἄλλα σιωπηλὸς ἱερομόναχος καὶ διδάσκαλος. Ἦδη ὁ ἐκδότης τοῦ ἴσου τῆς ἐπιστολῆς μελέτησε μὲ προσοχὴ καὶ ἀξιοποίησε μὲ πληρότητα τίς πληροφορίες τῆς ἀποβλέποντας πρωτίστως στὴν ἀποκατάστασιν τῆς «ἀλληλουχίας τῶν γεγονότων» τοῦ ἱστορικοῦ τῆς δίκης καὶ στὴν ἐνταξὴ σ' αὐτὴν τὴν ἀλληλουχία τῶν ἄλλων μετέωρων ὡς τὸ 1955 σχετικῶν μαρτυριῶν καὶ δευτερεύοντως στὴ διακρίβωσιν τοῦ περιεχομένου τόσο τοῦ κατηγορητηρίου κατὰ τοῦ Ἀνθρακίτη ὅσο καὶ τῶν φιλοσοφικῶν παραδόσεων του

ἰς' - ἰθ' αἰ., τεῦχος Α', Δικαιῶν μεταβυζαντινὰ μνημεῖα ἀρ. 1, Θεσσαλονίκη 1974, σ. 123 στ. 15-16 (καὶ στ. 11), στ. 20 καὶ σ. 124, στ. 29. Πρβλ. ἐπίσης Νίκου Κ. Ψημμένου, *δ.π.*, σ. 442 καὶ σ. 443.

1. Πρβλ. Νικολάου Ι. Πανταζοπούλου, *δ.π.*, σ. 125 στ. 62-63 καὶ στ. 66-67, καὶ Νίκου Κ. Ψημμένου, *δ.π.*, σ. 444.

2. Ἡ Σύνοδος τοῦ Πατριαρχείου συνῆλθε καὶ ἐξέδωσε τὴν καταδικαστικὴ ἀπόφασί τῆς στὶς 23 Αὐγούστου 1723. Στὴν ἐπιστολὴ του ὁ Ἀνθρακίτης σημείωσε ὡς χρονο συγγραφῆς τῆς ἢ τῆς ἀποστολῆς τῆς «1723 Νοεμβρίου 30». Πρβλ. Ἀλκη Ἀγγέλου, *δ.π.*, σ. 173 (28) στ. 114, καὶ Νίκου Κ. Ψημμένου, *δ.π.*, σ. 450.

3. Πρβλ. Ἀλκη Ἀγγέλου, *δ.π.*, καὶ Νίκου Κ. Ψημμένου, *δ.π.*

4. Πρβλ. Ἀλκη Ἀγγέλου, *δ.π.*, σ. 172 (27) στ. 81-82, καὶ Νίκου Κ. Ψημμένου, *δ.π.*, σ. 449.

στις σχολές τῶν δύο ἐμπορικῶν τότε κέντρων τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας¹, τῆς Καστοριάς καὶ τῆς Σιάτιστας², στὶς ὁποῖες γιὰ πρώτη φορά στὸν εὐρύτερο ἑλληνικὸ χῶρο «σὺν τοῖς ἄλλοις παιδεύμασι», ὅπως χαρακτηριστικὰ ἐπεσήμανε ἤδη τὸ 1807 ὁ Κωνσταντῖνος Κούμας (Λάρισα 1777 - Τεργέστη 1836), «καὶ τὰ Μαθηματικὰ προσεκόμισε ὄργια»³.

Μὲ τὴν ὡς τώρα γενικὰ ἀποδεκτὴ καὶ γι' αὐτὸ ἐνδεχομένως καὶ ὀριστικῆ ἀποκατάσταση τῆς «ἀλληλουχίας τῶν γεγονότων» τοῦ ἱστορικοῦ τῆς δίκης οἱ ἐρευνητὲς ἀπέκτησαν τὴ στέρεη ἐκείνη ἀφετηρία, ποὺ τοὺς ἐπέτρεψε νὰ ἐνδιαφερθοῦν στὸ ἐξῆς περισσότερο γιὰ τὴν ἴδια τὴν ἐπιστολὴ ὡς μία ὀλοκληρωμένη καὶ δὴ ὡς τὴν πλέον κορυφαία καί, προπάντων, αὐθεντικὴ μαρτυρία τῶν πνευματικῶν διεργασιῶν τοῦ δούλου Γένους στὶς ἀρχές τοῦ 18ου αἰῶνα καὶ λιγότερο γιὰ τὴν ἀξιοποίηση τῶν μεμονωμένων ἢ καὶ τοῦ συνόλου τῶν πληροφοριῶν τῆς στὴν περαιτέρω διερεύνηση ἐπιμέρους προβλημάτων, ποὺ αὐτὴ θέτει, ὅπως εἶναι, γιὰ παράδειγμα, τὸ πρόβλημα τοῦ σαφέστερου ὀρισμοῦ τοῦ ρόλου ὅσων μὲ τὶς ἐνέργειές τους ἢ καὶ μὲ τὶς παραλείψεις τους συνέβαλαν ἄμεσα ἢ ἔμμεσα στὸ νὰ ἐπιβληθεῖ μία τόσο αὐστηρὴ ποινὴ στὸν Ἀνθρακίτη⁴. Ἔτσι ὁ δεύτερος μετὰ τὸν Εὐάγγελου Π. Παπανοῦτσο⁵ ἱστορικὸς τῆς νεοελληνικῆς φιλοσοφίας ἤ, ὅπως ὁ

1. Πρβλ. Ἄλκη Ἀγγέλου, *δ.π.*, σσ. 173-182 (29-37).

2. Ὁ Ἀνθρακίτης δίδαξε στὴ Σχολὴ Κυρίτζη τῆς Καστοριάς ἀπὸ τὸ 1710 ὡς τὸ 1721 (πρβλ. Γ. Π. Κουρνούτου, *Σχολεῖα τῆς τουρκοκρατουμένης Καστοριάς* στὸν τόμο *Γέρας Κεραμοπούλου*, Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Φιλολογικὴ καὶ θεολογικὴ σειρά ἀρ. 9, Ἀθήνα 1953, σσ. 445-461) καὶ στὴ Σιάτισσα ἀπὸ τὸ 1721 ὡς τὸ 1723. Γιὰ τὴ σημασία τῆς διδακτικῆς δραστηριότητος τοῦ Ἀνθρακίτη στὶς δύο αὐτὲς πόλεις τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας καὶ ἰδιαίτερα στὴν πρώτη ἀπὸ αὐτὲς πρβλ. Νίκου Κ. Ψημμένου, *Ἡ φιλοσοφία τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας (1453-1821)* στὸν δεύτερο τόμο (*Ἀρχαιολογία - Πολιτισμός*) τοῦ ἔργου *Μακεδονία, γενικὴ ἐποπτεία Ἀθανασίου Παλιούρα, Ἑλληνικὴ ἐθνικὴ γραμμὴ*, Ἀθήνα 1993 σ. 287 κ.έ.

3. Πρβλ. Κωνσταντῖνου Μ. Κούμα, *Σειρᾶς στοιχειῶδους τῶν μαθηματικῶν καὶ φυσικῶν πραγματειῶν ἐκ διαφόρων συγγραφέων συλλεγθεισῶν*, τόμος πρῶτος, ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας, ἐκ τῆς τυπογραφίας Γεωργίου Βενδώτου, 1807, σ. ιδ' κ.έ.

4. Σ' αὐτοὺς ἀνήκουν, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Ἱερόθεο τὸν Ἰβηρίτη, τοὺς ἀχιστον τὰ μέλη τοῦ Συνδικτικοῦ δικαστηρίου ποὺ συναπεφάσισαν καὶ συνυπέγραψαν τὴν καταδίκη. Στὴν ἐπιστολὴ του ὁ Ἀνθρακίτης ἀναφέρει ὀνομαστικὰ μόνον τὸν Μακαριώτατον κύρ Χρῦσανθον, Πατριάρχην Ἱεροσολύμων, καὶ τὸν κύριο κατήγορό του Ἱερόθεο. Ὡστόσο, στὸν κώδικα τῆς Μητρόπολης Σισανίου καὶ Σιατίστης καὶ στὸ τέλος τῆς καταδικαστικῆς ἀπόφασης, ποὺ καταγράφει, «βεβαιώνουν» ἢ «συναποφαίνονται» καὶ ἄλλοι ἀρχιερεῖς. Πρβλ. Νικολάου Ι. Πανταζοπούλου, *δ.π.*, σ. 126 στ. 89-97, καὶ Νίκου Κ. Ψημμένου, *δ.π.*, σ. 445 κ.έ.

5. Στὴν εἰσαγωγή τοῦ πρώτου τόμου τοῦ ἀνθολογίου του *Νεοελληνικὴ φιλοσοφία* (ἐκδ. «Αετός», Βασικὴ βιβλιοθήκη ἀρ. 35, Ἀθήνα 1953, σ. 22) ὁ Ε. Π. Παπανοῦτσος ἀπλῶς ἐπισημαίνει ὡς τεκμήριο τῶν προστριβῶν νεοελληνικῆς σκέψης καὶ Ἐκκλησίας ὅτι ὁ Ἀνθρακίτης ὑποχρεώθηκε ἀμέσως στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ν' ἀποκηρύξει τὶς

ΐδιος ἀναμφίβολα θὰ προτιμοῦσε νὰ ἀναφέρεται, ἱστορικὸς τοῦ νεοελληνικοῦ στοχασμοῦ, ὁ Ἄγγλος G. P. Henderson φαίνεται νὰ ἀναζητᾶ τὴν «οὐσία τῶν γεγονότων»¹ στὶς ἀπόψεις «γιὰ τὴ σχέση Φιλοσοφίας καὶ Ὁρθοδοξίας», πού, ὅπως σημειώνει, μὲ σαφήνεια ἐκτίθενται στὴν ἐπιστολὴ τοῦ Ἀνθρακίτη². Γι' αὐτὸ τὸ λόγο καὶ στὴν ἀπόδοση τοῦ περιεχομένου τῆς ἀρχίζει βασικά μὲ τὴν προβολὴ τοῦ αἰτήματος τοῦ τελευταίου «νὰ κριθῆ ὡς χριστιανός, ὄχι ὡς φιλόσοφος»³, συνεχίζει μὲ τὴν παράθεση τῆς διαπίστωσης του ὅτι καταδικάστηκε ὄχι ὡς «κακὸς χριστιανός, ὄχι ὡς παραβάτης κανόνος ἐκκλησιαστικοῦ δόγματος, ἀλλὰ γιατί» φιλοσοφεῖ «κατὰ τρόπον διχοφορητικὸν ἀπὸ τοὺς Ἀριστοτελικούς»⁴ καὶ τελειώνει μὲ τὴν ἐπανάληψη τῆς εὐλογῆς ἀπορίας του, ἂν ὅσοι πρωτοστάτησαν μετὰ τὴν ἐκδοση τῆς εἰς βᾶρος τοῦ ἀπόφασης τοῦ Συνοδικοῦ δικαστηρίου στὴν καύση τῶν τετραδίων ἢ «κακοτετραδίων»⁵ τοῦ εἶχαν στ' ἀλήθεια ὡς κίνητρό τους τὸν «ζῆλον πίστεως»⁶. Μετὰ τὴν ἀπόδοση τοῦ περιεχομένου τῆς ἐπιστολῆς καὶ στὴν κατακλείδα τῆς περιγραφῆς τῆς περιπέτειας τοῦ Ἡπειρώτη λογίου ὁ Ἄγγλος ἱστορικὸς δὲν παρέλειψε μάλιστα νὰ ἐξηγήσει γενικὰ καὶ γιατί κατὰ τὴ γνώμη του «ἔκαμε» τὸν «ἀγῶνα» του ὁ Ἀνθρακίτης-«γιὰ νὰ δείξῃ», ὅπως συμπερασματικὰ καταθέτει, «ὅτι κανένας πλέον διαφωτισμός, καμιά πρόοδος γιὰ τὴν ἑλληνικὴ πνευματικὴ ἀναγέννηση δὲν μποροῦσε νὰ ἀναμένεται ἀπὸ τὴν Πατριαρχικὴ Ἀκαδημία» ἢ, μὲ διαφορητικὴ διατύπωση, ἀπὸ τὸν «κατεστημένο», ὅπως πολὺ εὐστοχα τὸν χαρακτηρίζει, Ἄριστοτελισμὸ, «ποῦ κρυβόταν πίσω ἀπὸ τὴν στάση τῆς Συνόδου»⁷.

Ἰδέες του καὶ νὰ κάψει μὲ τὰ ἴδια του τὰ χέρια τὰ συγγράμματά του». Ὁ Παπανοῦτσος, ἐνοεῖται, δὲν γνώριζε τὸ 1953 τὴν ἀνέκδοτη ἀκόμη ἐπιστολὴ τοῦ Ἀνθρακίτη.

1. G. P. Henderson, *Ἡ ἀναβίωση τοῦ ἑλληνικοῦ στοχασμοῦ. 1620 - 1830. Ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας*. Μετάφραση Φ. Κ. Βᾶρου. Κέντρον ἐρεῦνης τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, σειρὰ Γ': Μεταφράσεις, Ἀθήνα 1977, σ. 59. Χρησιμοποιοῦ τὴν ἑλληνικὴν μετάφραση τοῦ ἔργου τοῦ Henderson *The Revival of Greek Thought 1620-1830* (Scottish Academic Press, Edinburgh - London 1971), γιατί αὐτὴν ἔλαβαν κυρίως ὑπόψιν τοὺς οἱ ἐρευνητὲς τῆς νεοελληνικῆς φιλοσοφίας.

2. Πρβλ. ὁ.π., σ. 60.

3. Ὁ.π.

4. Ὁ.π. Στὴν ἑλληνικὴ ἐκδοση τοῦ ἔργου παρατίθενται χωρὶα ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Ἀνθρακίτη, τὰ ὁποῖα μᾶλλον μεταφράστηκαν ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴ ἀπόδοσή τους.

5. Ὁ χαρακτηρισμὸς ἀπὸ τὴν καταδικαστικὴ ἀπόφαση. Πρβλ. Νικολάου Ι. Πανταζοπούλου, ὁ.π., σ. 125 στ. 55-56 καὶ στ. 67-68, σ. 126 στ. 74, καὶ Νίκου Κ. Ψημμένου, ὁ.π., σ. 444 καὶ σ. 445.

6. Πρβλ. G.P. Henderson, ὁ.π., σ. 61.

7. Πρβλ. ὁ.π. Τὸ κείμενο τοῦ Henderson ἀποδίδεται ἐδῶ ἀρκετὰ ἐλεύθερα. Στὸ πρωτότυπο ἔχει ὡς ἐξῆς (ὁ.π., σ. 38): «But he contrived to make clear that no more enlightenment, no further more forward in Greek reeducation, was to be expected from the Patriarchal Academy of the time. Here was to be found the set policy

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ὁ Henderson στὴν ἀρκετὰ συνοπτικὴ ἀπόδοση τοῦ περιεχομένου τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἀνθρακίτη πρὸς τοὺς Γιαννιῶτες ἄρχοντες ἐπέλεξε ὡς κύρια ἐρείσματα τοῦ ἐκεῖνες ἀκριβῶς τὶς φράσεις τῆς, ποὺ φαίνεται νὰ στοιχειοθετοῦν πραγματικὰ τὴν «οὐσία τῶν γεγονότων» - τὴν οὐσία ποὺ σὲ τελευταία ἀνάλυση δὲν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὴ γνωστὴ ἀντιπαράθεση τοῦ «κατεστημένου Ἀριστοτελισμοῦ», ποὺ προστάτευε τότε τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο¹, πρὸς ὅ,τι καινούργιο εἶχε ἀρχίσει ἤδη νὰ εἰσρῆει ἀπὸ τὴ φιλοσοφία τῶν Νεωτέρων τῆς Δύσης στὶς σχολῆς ὄχι ἀσφαλῶς μόνον τῆς Καστορίας ἢ τῆς Σιάτιστας². Τὸ πνεῦμα αὐτῆς τῆς ἀντιπαράθεσης διατρανώνεται ἄλλωστε κατὰ τὸν ἐναργέστερο τρόπο καὶ στὸ ἐπίσημο κείμενο τῆς καταδικαστικῆς ἀπόφασης, ποὺ, ἂς μὴ λησμονοῦμε, προέρχεται ἀπὸ τὴ γραφίδα τοῦ προεξάρχοντος τὸν καιρὸ ἐκεῖνο διδασκάλου τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας Νικολάου Κριτία (Προύσα Βιθυνίας 1690 - Κωνσταντινούπολη 1767), ποὺ ταυτόχρονα ἦταν καὶ γραμματέας τῆς Πατριαρχικῆς αὐλῆς³: «Ὁ Μεθόδιος ἢ «κακομεθόδιος», ὅπως μᾶλλον προτιμᾷ νὰ τὸν ἀποκαλεῖ ὁ συντάκτης τῆς ἀπόφασης⁴, «ἐπιδειξασθαι θέλων ἑαυτὸν νέον φιλόσοφον καὶ θεολόγον... τὰ τῆς περιπατητικῆς φιλοσοφίας» καὶ «τὰς ἱεράς βίβλους τῶν θεοσόφων πατέρων ... παρητήσατο, καὶ ἀπεδοκίμασεν ὡς οὐκ ἄξια κρίνας τῆς ἰδίης ἀμαθείας, καὶ ψυχικῆς πωρώσεως»⁵.

Ἄν παραβλέψουμε τοὺς προσβλητικoὺς καὶ ἐν τέλει κενoὺς περιεχομένου χαρακτηρισμοὺς, στοὺς ὁποίους ἀνήκουν ἀδιαμφισβήτητα τόσο ἡ προσθήκη τοῦ ἐπιθέτου κακὸς στὸ μικρὸ ὄνομα τοῦ Ἀνθρακίτη ὅσο καὶ τὸ ἀπαρέμφοτο ἐπιδειξασθαι καὶ, φυσικὰ, τὰ περὶ «ἀμαθείας» καὶ «ψυχικῆς

behind the Synod's attitude, the set Aristotelianism and resistance to European philosophy in any form, for which some of its teachers became well known.»

1. Πρβλ. Νίκου Κ. Ψημμένου, *δ.π.*, σ. 14 κ.έ.

2. Γιὰ τὴ βαθμιαία εἰσαγωγή τῆς σκέψης τῶν Νεωτέρων στὴν Ἑλλάδα πρβλ. Πηναγιωτῆ Χρ. Νούτσου, *Νεοελληνικὴ φιλοσοφία - Οἱ ἰδεολογικὲς διαστάσεις τῶν ἐθνωπαϊκῶν τῆς προσεγγίσεων*, ἐκδ. «Κέδρος», Ἀθήνα 1984, σ. 14 κ.έ.

3. Πρβλ. Μανουῆλ Ι. Γεδεών, *Ἐκκλησία καὶ ἐπιστήμη κατὰ τὸν ἡ' αἰῶνα* στὸν τόμο μελετημάτων τοῦ συγγραφέα *Ἡ πνευματικὴ κίνησις τοῦ Γένους κατὰ τὸν ἡ' καὶ ἰθ' αἰῶνα*, μὲ τὴν ἐκδοτικὴ φροντίδα τῶν Ἄλκη Ἀγγέλου καὶ Φιλίππου Ἡλιοῦ, ἐκδ. «Ἐρμῆς», Νεοελληνικὰ μελετήματα ἀρ. 1. Ἀθήνα 1976, σ. 101. Γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Κριτία πρβλ. Βαγγέλη Σκουβαρά, *Νικόλαος Κριτίας, Προυσαεὺς - Συμβολὴ στὴ βιογραφία του*, «Μικρασιατικὰ χρονικά» Θ' / 1961, σσ. 53-112 καὶ, προπάντων, Ἐλένης Ἀγγελομάτη - Τσουγκαράκη, *Νικόλαος Κριτίας - Βιογραφικὰ καὶ ἐργογραφικὰ*, «Μεσαιωνικὰ καὶ νέα ἑλληνικά» τόμος Α', Ἀθήνα 1984, σσ. 281-402, τόμος Β', Ἀθήνα 1986, σσ. 197-304.

4. Πρβλ. Νικολάου Ι. Πανταζοπούλου, *δ.π.*, σ. 125 στ. 58, σ. 126 στ. 73-74, καὶ Νίκου Κ. Ψημμένου, *δ.π.*, σ. 444 καὶ σ. 445.

5. Πρβλ. Νικολάου Ι. Πανταζοπούλου, *δ.π.*, σ. 123 στ. 4-9, καὶ Νίκου Κ. Ψημμένου, *δ.π.*, σ. 440 κ.έ.

παρώσεως», τότε εκείνο που παραμένει από το παράθεμά μας είναι από το ένα μέρος η θέληση ενός διδασκάλου να διακονεί μία νέα φιλοσοφία και μία ένδεχομένως νέα θεολογία και από το άλλο μέρος η φιλοσοφία του Περιπάτου και οι βίβλοι των Πατέρων της Έκκλησίας, από τη μελέτη και τη διδασκαλία των οποίων ο διδάσκαλος αυτός «παρητήσατο». Το ότι ο Άνθρακίτης «τά της περιπατητικῆς φιλοσοφίας... παρητήσατο» είναι απόλυτα ακριβές, αφού προκύπτει και από την έπιστολή του προς τους άρχοντες των Ίωαννίνων, στην οποία, όπως ήδη γνωρίζουμε, χωρίς περιφράσεις διατύπωσε την άποψη - που ως ένα σημείο αναμφίβολα ακούγεται και σαν πικρό παράπονο - ότι καταδικάστηκε μόνο και μόνο γιατί φιλοσοφεί «διαφόρως από τους Άριστοτελικούς» και όχι «ώς κακός χριστιανός, όχι εις κανένα δόγμα της Έκκλησίας»¹.

Η κατηγορηματική άρνηση του Άνθρακίτη ότι καταδικάστηκε «ώς κακός χριστιανός» ή «εις κανένα δόγμα της Έκκλησίας» βρίσκεται άσφραλως σε πλήρη αντίθεση προς όσα ύποστήριξαν και ενώπιον του Συνοδικού δικαστηρίου οι κατήγοροί του, των οποίων οι απόψεις θα πρέπει όπωσδήποτε να υιοθετήθηκαν στο σύνολό τους και από τον γνωστό μας συντάκτη της απόφασης. Κι όσο κι αν μάς εκπλήσσει η άσυμφωνία των δύο κειμένων - της καταδικαστικῆς απόφασης και της έπιστολῆς προς τους Γιαννιώτες άρχοντες - ένα είναι το βέβαιο: Διαφορετικά έκτιμά ο Ήπειρώτης ιερομόναχος το διδακτικό έργο, που ως τότε είχε προσφέρει, και διαφορετικά το εκτίμησαν οι κατήγοροί του. Για τους τελευταίους η νέα φιλοσοφία, που από το 1710² και επί μία και πλέον δεκαετία διακόνησε ο Άνθρακίτης στην Καστοριά και στη Σιάτιστα, συνδέεται προφανώς και με μία νέα θεολογία, την οποία μάλιστα διατείνονται ότι αναγνώρισαν ως τη θεολογία των «δυσσεβών συγγραμμάτων» του Ίσπανού Miguel de Molinos (1628-1696)³. Γι' αυτό και τὰ μὲν τετράδια τῶν παραδόσεων τοῦ Άνθρακίτη, «έν οἷς», όπως αποφαινόνται, «νοῦς μὲν ὑγιῆς οὐδαμοῦ, φλυαρία δὲ πανταχοῦ», προβάλλουν ως άπληῆ συρραφή κειμένων του Μολίνου σε έλληνική μετάφραση⁴, τὸν δὲ μεταφραστή τους τὸν περιγράφουν ως τὸν διδάσκαλο που ἀναμειγνύει «φιλοσοφίαν θεολογίαν» και που ἀκόμη και «έν

1. Πρβλ. Άλκη Άγγέλου, δ.π., σ. 171 (26) στ. 46-48, και Νίκου Κ. Ψημμένου, δ.π., σ. 448.

2. Το έτος αυτό έφθασε ο Άνθρακίτης στην Καστοριά. Πρβλ. Γ. Π. Κουρνούτου, δ.π., σ. 446.

3. Πρβλ. Νικολάου Ι. Πανταζοπούλου, δ.π., σ. 123 στ. 9 κ.έ., και Νίκου Κ. Ψημμένου, δ.π., σ. 442.

4. Πρβλ. Νικολάου Ι. Πανταζοπούλου, δ.π., και Νίκου Κ. Ψημμένου, δ.π. Για την τύχη των «τετραδίων» πρβλ. Βασιλικῆς Μπόμπου - Σταμάτη, 'Ο Μεθόδιος Άνθρακίτης και τὰ τετράδια», «Έλληνικά» 45/1995, σσ. 111-127.

οἷς φιλοσοφεῖν ἐπαγγέλλεται... θεολογικῶν ὑποθέσεων ἄπτεται»¹.

Κατὰ τὸν Ἀνθρακίτη, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ πού μελετοῦμε, ἡ νέα φιλοσοφία, πού μὲ τὴ διδασκαλία του στὰ δύο ἐμπορικά κέντρα τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας διακόνησε, δὲν περιελάμβανε στὸν θεματικὸ της κύκλο θεολογικὲς ὑποθέσεις. Γι' αὐτὸ καὶ ὅταν στὴ διάρκεια τῆς δίκης «ἐπαράστησαν» τὰ τετράδια τῶν παραδόσεών του - παρὰ τὶς διαβεβαιώσεις πού τοῦ παρασχέθησαν πρὶν πρὶν ὅτι δὲν θὰ κριθεῖ «εἰς ὑποθέσεις φιλοσοφικὰς» καὶ ὅτι «εἰς τετράδια φιλοσοφικὰ δὲν θέλει γίνεαι ἔρευνα»² - ἀπαίτησε νὰ τὸν «ἐξετάσουν ὡς χριστιανόν, καὶ ὄχι ὡς φιλόσοφον»³, ἀφοῦ ὅμως πρῶτα ἀμφισβήτησε τὴ γνησιότητά τους καὶ ἔδωσε καὶ κάποιες ἐξηγήσεις γιὰ τὸ περιεχόμενό τους: «... τούτην τὴν ὥρα δὲν ἠμπορῶ νὰ τὰ διακρίνω (τὰ τετράδια, Ν.Ψ.) καὶ ἂν ὁμοιάζουν μὲ ἐκεῖνα ὅπου ἐπαρέδιδαν· κἀνένα δὲν εἶναι ἐδικόν μου ποιήμα, γνῶμαις εἶναι φιλοσόφων διαφορῶν, καὶ ... ἂν τὰς ἐδίδασκα, δὲν τὰς ἐδίδασκα ὡς γνῶμας Ἐκκλησίας, ἀλλὰ μόνον διὰ περιέργειαν καὶ εὐμάθειαν τῶν μαθητῶν, καθὼς συνηθίζουσι εἰς τὰ σχολεῖα»⁴.

Ἡ ἀπαίτηση τοῦ Ἀνθρακίτη νὰ μὴν κριθεῖ ὡς φιλόσοφος καὶ ἡ εὐκολία ἀποκηρύξεως τῆς πατρότητος τοῦ περιεχομένου τῶν φιλοσοφικῶν τετραδίων του, ἂν καὶ ἐξηγοῦνται ἐπαρκῶς μὲ τὴν ὑπόθεση τοῦ τρόμου, πού ἀναμφίβολα τὸν διακατεῖχε ἀπὸ τότε πού πληροφορήθηκε ὅτι οἱ δικαστές του θὰ τοῦ ἐπέβαλαν ἀκόμη καὶ τὴν ποινὴ τῆς ἐξορίας⁵, εἶναι ὡς ἓνα βαθμὸ ἐνδεικτικὲς καὶ τῆς ἐκ μέρους του συνειδητοποίησης ὅτι στὴ φιλοσοφία θὰ εὑρισκαν οἱ κατήγοροί του τὸ ἀδύνατο σημεῖο τοῦ ὄλου ἔργου του, τὸ σημεῖο πού στὴ θεώρηση τῶν Ἀριστοτελικῶν δὲν ἦταν, ἐννοεῖται, ἄλλο ἀπὸ τὴν παρέκκλισή του, γιὰ νὰ θυμηθοῦμε καὶ πάλι τὴν καταδικαστικὴ ἀπόφαση, ἀπὸ «ὄσα... ἄνωθεν κατὰ παράδοσιν ἀρχαίαν οἱ εὐσεβεῖς τοῦ ἡμετέρου γένους διδάσκουσι, καὶ διδάσκονται μαθήματα ἐν μὲν τοῖς περὶ φύσεως λόγοις, καὶ ταῖς θύραθεν ἐπιστήμαις, δηλαδὴ» ἀπὸ «τὰ τῆς περιπατητικῆς φιλοσοφίας»⁶. Τὸ πόσο παρεξέκλινε ἀπὸ τὴν περιπατητικὴ φιλοσοφία τὸ περιεχόμενον τῶν τετραδίων τοῦ Ἀνθρακίτη δὲν τὸ γνωρίζου-

1. Πρβλ. Νικολάου Ι. Πανταζοπούλου, *δ.π.*, σ. 123 στ. 10-11 καὶ στ. 21-22, καὶ Νίκου Κ. Ψημμένου, *δ.π.*, σ. 442.

2. Πρβλ. Ἄλκη Ἀγγέλου, *δ.π.*, σ. 171 (26) στ. 17-20, καὶ Νίκου Κ. Ψημμένου, *δ.π.*, σ. 447.

3. 30. Πρβλ. Ἄλκη Ἀγγέλου, *δ.π.*, σ. 171 (26) στ. 41, καὶ Νίκου Κ. Ψημμένου *δ.π.*, σ. 447.

4. Ἄλκη Ἀγγέλου, *δ.π.*, σ. 171 (26) στ. 36-40, καὶ Νίκου Κ. Ψημμένου, *δ.π.*

5. Πρβλ. Ἄλκη Ἀγγέλου, *δ.π.*, σ. 172 (27) στ. 80, καὶ Νίκου Κ. Ψημμένου, *δ.π.*, σ. 449.

6. Πρβλ. Νικολάου Ι. Πανταζοπούλου, *δ.π.*, σ. 123 στ. 5-7, καὶ Νίκου Κ. Ψημμένου, *δ.π.*, σ. 441.

με. Γνωρίζουμε μόνο τους τίτλους των τετραδίων, που στην έπιστολή του προς τους άρχοντες των Ίωαννίνων ο ίδιος άπαριθμεί, όταν δύο φορές εκφράζει την άπορία του για τα έκτροπα που άκολούθησαν την έκδοση της απόφασης του Συνοδικού δικαστηρίου - την πρώτη φορά για να αναρωτηθεί, «άν διά Πνεύματος Άγίου συναθροίζου λογικάς και φυσικάς και Εύκλειδην και έτερα μαθηματικά και άνάπτου φωτίαν» για να τα κάψουν, όλα «βιβλία όπου όλος ο κόσμος τα σπουδάξει, όπου δέν έχουν να κάμουν ολότελα με την πίστιν»¹, και τη δεύτερη για να θέσει ευθέως το έρώτημα: «Δέν είναι έντροπή τους να άκούεται πώς έκαυσαν λογικήν, φυσικήν, Εύκλειδην, και αριθμητικήν, βιβλία όπου τα διαβάξουν όλος ο κόσμος;»²

Παρόλο που οι άπορίες αυτές παραμένουν και μετά από δικόσισι έβδομήντα χρόνια από τη διατύπωσή τους πάντα άπορίες, οφείλουμε να παρατηρήσουμε πώς τελικά είναι οι μόνες που μάς προσφέρουν στοιχειά, τα όποια μάς δείχνουν προς ποιά κατεύθυνση θα πρέπει να αναζητήσουμε μία πρώτη απάντηση στο βασικό έρώτημα της παρέκκλισης του περιεχομένου των τετραδίων του Άνθρακίτη από την κορυφαία έκδοση της άριστοτελικής παράδοσης των αρχών του 18ου αιώνα: «Όσο κι άν άκούγεται παράξενα, η διδασκαλία των τριών τουλάχιστον μαθημάτων από τα τέσσερα που αναφέρονται στα τελευταία παραθέματά μας ως τίτλοι των καμένων τετραδίων - των μαθημάτων της Φυσικής, της Εύκλειδεις Γεωμετρίας και της Άριθμητικής - ήταν για την τότε εκπαιδευτική πράξη πρωτόφαντη. Άν μάλιστα δέν αποκλείσουμε έντελώς και τη δυνατότητα, ο Άνθρακίτης να μπόλιαζε τη διδασκαλία των τριών αυτών μαθημάτων - έπως ένδεχομένως και του μαθήματος της λογικής - με κάποιες άπόψεις των Νεωτερικών, που είχε γνωρίσει στη διάρκεια των σπουδών του στην Ίταλία³, τότε ίσως να πρέπει να του προσγράψουμε και μία μικρή, έστω, επανάσταση.

Ό Άνθρακίτης δέν ολοκλήρωσε ασφαλώς την όποια επανάστασή του. Πολύ φοβομαι μάλιστα ότι για πολλούς έρευνητές των νεώτερων γραμμάτων μας δέν ήταν καν σε θέση να την άρχίσει, αφού μπρός στον κίνδυνο

1. Πρβλ. Άλκη Άγγέλου, *δ.π.*, σ. 172 (27) στ. 60-67, και Νίκου Κ. Ψημμένου, *δ.π.*, σ. 448.

2. Πρβλ. Άλκη Άγγέλου, *δ.π.*, σ. 173 (28) στ. 104-106, και Νίκου Κ. Ψημμένου *δ.π.*, σ. 449.

3. Ό όρος «σπουδές» χρησιμοποιείται έδώ με την ευρεία έννοια, αφού λείπουν οι μαρτυρίες για την έγγραφη του σε κάποιο εκπαιδευτικό ίδρυμα της Βενετίας, όπου έζησε από το 1691 ως το 1708. Το όνομα του Άνθρακίτη δέν αναγράφεται καν στις *Πράξεις έγγραφης των Έλλήνων σπουδαστών του Πανεπιστημίου της Παδούης*, που εξέδωσε ο Γιώργος Σ. Πλουμίδης («Έπετηρίς της εταιρείας βυζαντινών σπουδών» ΛΖ' / 1969-1970, σσ. 260-336, και ΛΗ' / 1971, σσ. 84-206).

νὰ τὸν «λιθάσουν» βιάστηκε ὄχι μόνο νὰ ὁμολογήσει τὰ τετράδιά του «κακά»¹, ἀλλὰ καὶ νὰ προβεῖ στὴν ἀποκήρυξη κάθε φιλοσοφίας: «Φωνάζω εἰς τὴν Σύνοδον πὼς ἐγὼ καμμίαν φιλοσοφίαν δὲν δέχομαι, οὔτε διὰ βεβαίαν ἔχω.»² Ὅμως, παρὰ τὸν φόβο του πὼς θὰ τὸν «λιθάσουν», παρὰ τὴ βεβιασμένη παραδοχὴ του πὼς τὰ τετράδιά του ἦταν «κακά» καὶ παρὰ τὴν διὰ φωνῶν ἀποκήρυξη κάθε φιλοσοφίας ἐνώπιον τοῦ Συνοδικοῦ δικαστηρίου ὁ Ἀνθρακίτης δὲν παύει νὰ φαντάζει στὴ θεώρησή μας ἀπὸ κάποια σκοπιὰ ὡς ὁ ἐπαναστάτης, ποὺ κηταρχὴν μόνο στὰ λόγια ξέρει νὰ ὑποχωρεῖ: Ὅχι μόνον ἀπέφυγε, ὅπως φαίνεται, νὰ ὑπογράψει τελικὰ τὴν ὁμολογία πὼς «ἐπαραινῆθη» νὰ συνθέσει τὰ τετράδιά του «ἐκ σατανικῆς συνεργείας καὶ ἐθελοκακίας καὶ ἐθελοβλαβείας», ὅπως ἀπαιτοῦσαν οἱ δικαστές του³, ἀλλὰ μὲ τὴ συμπαράσταση κάποιου ἄγνωστου σὲ μᾶς ἀρχιερέα καὶ «ἑτερων φρονιμῶν»⁴ συντάξε στὴν «ἀνήλιο Γούβα», ὅπου ἀεκυβήθη⁵, καὶ ἀπέστειλε στοὺς ἄρχοντες τῆς πατρίδας του τὴν ἐπιστολὴ ποὺ μελετοῦμε, στὴν ὁποία δὲν παρέλειψε νὰ ὑπογραμμίσαι τὴν ἀνάγκη νὰ ὑποβάλλει «τόσον ἢ τιμιότης» τοὺς «ἄσων καὶ ἄλλαις ἐπαρχίαις» στὸ Οἰκουμηνικὸ Πατριαρχεῖο τῆς Κωνσταντινουπόλεως «ἀναφοράς αὐστηράς, μήπως καὶ» οἱ ὑψηλὰ τότε ἱστάμενοι στὴν ἱεραρχία του «ἤθελαν ἀποκοπῆ ἀπὸ τὰς ἐπινοίας τους» - «ἀπὸ τὰς ἐπινοίας τους», ποῦ, ἂν παρέμειναν ἀνεξέλεγκτες, θὰ ὀδηγοῦσαν, ὅπως πιστεῦει ὁ ἴδιος, στὸν ἀφανισμό ὅλων τῶν σχολειῶν⁶.

1. Πρβλ. Ἄλκη Ἀγγέλου, *δ.π.*, σ. 171 (26) στ. 49-50, καὶ Νίκου Κ. Ψημμένου, *δ.π.*, σ. 448.

2. Πρβλ. Ἄλκη Ἀγγέλου, *δ.π.*, σ. 50-52, καὶ Νίκου Κ. Ψημμένου, *δ.π.*

3. Πρβλ. Ἄλκη Ἀγγέλου, *δ.π.*, σ. 172 (27) στ. 70-71, καὶ Νίκου Κ. Ψημμένου, *δ.π.* Τὸ ὅτι δὲν φαίνεται νὰ ὑπέγραψε τελικὰ τὴν ὁμολογία προκύπτει ἀπὸ ὅσα καταγράφει λιγους στίχους πρὸ κάτω (στ. 76-82): «Αὐτὰ καὶ ἕτερα χεῖριστα μοῦ ἔδωσαν νὰ ὑπογραφῶ, τὰ ὁποία λαμβάνοντάς τα ἀνεχώρησα νὰ τὰ στοχασθῶ, καὶ γνωρίζοντάς τα ἐναντία τῆς συνειδήσεώς μου, καὶ μαθάνοντας μετὰ ταῦτα, καὶ μὲ ἄλλον ὅπου νὰ ὑπογραφῶ, νὰ μὲ στείλουν εἰς ἐξορίαν, ἐκυβήθη, καὶ εἶμαι ἔως τώρα κεκλεισμένος εἰς οἶκον ἀπόκρυφον ταλαιπωρούμενος.»

4. Ἄλκη Ἀγγέλου, *δ.π.*, σ. 84-85 καὶ Νίκου Κ. Ψημμένου, *δ.π.*, σ. 449: «Ὁ φίλος ἡμῶν Ἀρχιερεὺς, καὶ ἕτεροι φρόνιμοι, εἶπον νὰ σᾶς γράψωμεν.» Ὁ ἀρχιερεὺς πιθανόν νὰ ἦταν ὁ Νικομηθεῖας Παῖσιος, τὸν ὁποῖον οἱ πρόκριτοι τῶν Ἰωαννίνων παρακάλεσαν νὰ μεριμνήσει γιὰ τὴν ἀνάκληση τῆς πρόσκλησης τοῦ Ἀνθρακίτη στὸ Πατριαρχεῖο, ἔτσι ὥστε ὁ τελευταῖος νὰ μὴ ἐμφανισθεῖ ἐνώπιον τοῦ Συνοδικοῦ δικαστηρίου. Πρβλ. Ἀραβαντινοῦ, *Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου τῶν τε ὁμῶν ἑλληνικῶν καὶ ἰλλυρικῶν χωρῶν*, τόμος 2, Ἀθῆνα 1856, σ. 277 κ.έ., καὶ Νίκου Κ. Ψημμένου, *δ.π.*, σ. 437 κ.έ.

5. Βλ. σημ. ἀρ. 5 καὶ ἀρ. 6.

6. Πρβλ. Ἄλκη Ἀγγέλου, *δ.π.*, σ. 84-88, καὶ Νίκου Κ. Ψημμένου, *δ.π.*, σ. 449. Τὸ πλήρες παράθεμα: «Ὁ φίλος ἡμῶν Ἀρχιερεὺς, καὶ ἕτεροι φρόνιμοι, εἶπον νὰ σᾶς γράψωμεν νὰ κάμετε παντοιοτρόπως νὰ στείλετε τόσον ἢ ἐντιμότης σας, ὅσον καὶ ἄλλαις ἐπαρχίαις, ἀναφοράς αὐστηράς, μήπως καὶ ἤθελαν ἀποκοπῆ ἀπὸ τὰς ἐπινοίας τους. Κατ' ἄλλον τρόπον, ὅλα τὰ σχολεῖα τὰ ἀφανίζου.»

Γιὰ τὸν Ἐπισημοῦ ἢ σωτηρία ὄλων τῶν σχολείων βρισκόταν ἐπομέ-
ως πέρα ἀπὸ τὰς ἐπισημοῦ τῶν κατηγορῶν καὶ τῶν δικαστῶν του, πού,
ὡς μὴν ξεχνοῦμε, ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἐπέμειναν νὰ θεωροῦν ἀκόμη ἀναγκαῖα
γιὰ τὴν ἐκπαίδευση τῶν νέων μόνον «ὅσα...κατὰ παράδοσιν ἀρχαίαν οἱ εὐ-
σεβεῖς τοῦ ἡμετέρου γένους διδάσκουσι ... δηλαδὴ τὰ τῆς περιπατητικῆς
φιλοσοφίας»¹. Τὸ ὅτι γιὰ τὸ ξεπέραςμα τῶν ἐπισημοῦ τους αὐτῶν ζήτησε
τὴ βοήθεια τῶν ἀρχόντων καὶ τῆς πατρίδας του καὶ ἄλλων ἐπαρχιῶν εἶναι
κι αὐτὸ - ὡς ἓνα σημεῖο τουλάχιστον - ἐνδεικτικὸ τῆς προσφορότητας τοῦ
ἐδάφους, πού ἄρχισε νὰ διαμορφώνεται γενικὰ στὰ πρῶτα χρόνια τῆς τρί-
της δεκαετίας τοῦ 18ου αἰῶνα ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινούπολης
καὶ τοῦ Πατριαρχείου της γιὰ τὴν ὑποδοχὴ τῆς φιλοσοφίας τῶν Νεωτέρων
στὸν εὐρύτερο ἑλληνικὸ χῶρο - μιᾶς προσφορότητας πού ἐν πολλοῖς ἐξη-
γεῖ ὅχι μόνον τὴν ἀνάθεση τῆς διεύθυνσης τῆς Μαρουτσαίας Σχολῆς ἀπὸ
τοὺς ἰδρυτὲς της εἴκοσι περίπου χρόνια ἀργότερα στὸν Εὐγένιο Βούλγαρη
(Κέρκυρα 1716- Μονὴ Ἀλεξάνδρου τοῦ Νέφσκη κοντὰ στὴ Μόσχα 1806)²,
ἀλλὰ καὶ τὴν ἀρχὴ τῆς τῶν φιλοσοφικῶν φρονημάτων μεταβολῆς, τὴν ὀ-
ποῖαν», ὅπως ἐπεσήμανε ἤδη τὸ 1818 ὁ Κούμας στὴν εἰσαγωγικὴ στὸ
«Σύνταγμα φιλοσοφίας» ἐπιστολὴ πρὸς Φραγκῖσκον Κ. Μαῦρον, «εἰσε-
βίβασεν εἰς τὸ Γένος μας ἡ ἀξιέπαινος πόλις τῶν Ἰωαννίνων»³.

1. Ἀπὸ τὴν καταδικαστικὴ ἀπόφαση. Πρβλ. Νικολάου Ι. Πανταζοπούλου, ὁ.π., σ.
123 στ. 5-7, καὶ Νίκου Κ. Ψημμένου, ὁ.π., σ. 441.

2. Πρβλ. Κωνσταντίνου Μ. Κούμα, *Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων ἀπὸ τῶν
ἀρχαιοτάτων χρόνων ἕως τῶν ἡμερῶν μας*, τόμος δωδέκατος, ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας, ἐκ
τῆς Τυπογραφίας Ἀντωνίου Αὐκούλου, 1832, σ. 560: «...οἱ Μαρουῦτσοι ἐκτίσαν δεύτε-
ρον σχολεῖον εἰς τὴν πατρίδα των, ὀνομαζόμενον Μαρουττικόν, εἰς τὸ ὁποῖον ἐκαθίδρυ-
σαν τὸν νέον διδάσκαλον Εὐγένιον. Τοῦτο συνέβη περὶ τὸ 1742 ἔτος.»

3. Πρβλ. Κωνσταντίνου Μ. Κούμα, *Σύνταγμα φιλοσοφίας*, τόμος πρῶτος, ἐν Βιέν-
νῃ τῆς Αὐστρίας, ἐκ τῆς Τυπογραφίας Ἰωαν. Βαρθ. Τεσεβελίου, 1818, σ. στ'. Πρβλ. ἐ-
πίσης *Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων*, ὁ.π., σ. 557: «Εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἰωαννίνων
χρεωστῆ ἢ Ἑλλάς τὴν ἀναγέννησιν τῆς παιδείας.»